

Засади взаємовідносин України і Росії: Крим

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор кафедри регіональних систем
та європейської інтеграції
Дипломатичної академії України при МЗС України,
доктор політичних наук

14

Розглянуто основні стратегічні цілі Російської Федерації в сучасному світі. Визначено, що ключовим пріоритетом для неї виступають інтереси на теренах країн-учасниць СНД. Доведено, що у відносинах з Україною РФ керується виключно власними імперіалістичними цілями, не сприймаючи нашу державу як рівноцінного партнера. На основі аналізу хронології підписання двосторонніх угод між Україною та РФ, виявлено, що перебування ЧФ РФ у Криму завше ви-користовувалося Москвою як чинник впливу та військово-політичного тиску на українську сторону. Відповідно, поділ ЧФ СРСР, що відбувся між сторонами в середині 1990-х років, було здійснено нерівноцінно – на користь російської сторони.

Ключові слова: Крим, Україна, Росія, Чорноморський флот

Рассмотрены основные стратегические цели Российской Федерации в современном мире. Определено, что ключевым приоритетом для нее выступают интересы на территории стран-участниц СНГ. Доказано, что в отношениях с Украиной РФ руководствуется исключительно собственными империалистическими целями, не воспринимая наше государство как равноценного партнера. На основе анализа хронологии подписания двусторонних соглашений между Украиной и РФ, выявлено, что пребывание ЧФ РФ в Крыму всегда использовалось Москвой как фактор влияния и военно-политического давления на украинскую сторону. Соответственно, разделение ЧФ СССР, которое состоялось между государствами в середине 1990-х годов, было осуществлено неравноценно – в пользу российской стороны.

Ключевые слова: Крым, Украина, Россия, Черноморский флот

Україна та Росія з 1991 року стали суб'єктами міжнародного права, провідними державами європейського і пострадянського простору. Від їхнього взаєморозуміння та партнерських відносин залежить стабільність не тільки в регіоні, а й на континенті й світі загалом.

Ядерна держава Росія XXI століття, подолавши період кризи, спричиненої, з одного боку, катастрофічним для економіки дефолтом 1998 року, падінням ціни на нафту – її основної «стратегічної зброї», каспійською проблемою (розподілом багатств Каспію), а з другого – війною в Чечні та зміцненням суверенітетів усіх російських федеративних республік, дістала можливість сконцентрувати увагу на посиленні своїх частково втрачених позицій на просторі Співдружності Незалежних Держав. Цьому мала сприяти й нова стратегія РФ про право застосування превентивного удару в разі будь-якої загрози ззовні, куди легко вписуються короткострокові завдання домінування в СНД й масштабніші – за її межами. Нагадаємо, що у військовій доктрині (1993 р.) Росія не підтвердила декларованого Радянським Союзом зобов'язання не застосовувати ядерну зброю першою. Таке зобов'язання, на переконання Москви, суперечить головній тезі, відповідно до котрої ця зброя розглядається не як засіб ведення війни, а як засіб стримування можливого агресора.

У зовнішньополітичній концепції (2003 р.) заявлено про право застосування превентивного удару без попередження і згоди міжнародних структур. До переліку завдань Стратегії національної безпеки Російської Федерації до

2020 року, затвердженої указом президента Дмитра Медведєва у травні 2009 року, внесено пункт *про можливість використання енергоресурсів як засобу шантажу інших країн задля досягнення стратегічних цілей Росії* [1].

Слід зазначити, що основні положення стратегій національної безпеки України та Росії є подібними в питаннях захисту національних інтересів кожною країною всіма доступними способами. У чому ж вони відмінні? Насамперед у визначенні можливих засобів забезпечення безпеки держав. У російському варіанті це може бути й застосування ядерної зброї. До того ж стратегії різняться площею охоплення системою забезпечення безпеки, а також визначеними для реалізації завданнями. У російському варіанті – це збереження для Росії доступу до природних ресурсів у країнах, розташованих по периметру її кордонів, зокрема й учасників Співдружності Незалежних Держав. Також фіксуємо відмінність у ставленні до третіх країн. По-перше, Росія не допускати на простір «своїх» інтересів інші держави й протидіяти посиленню їхнього впливу на пострадянському просторі. По-друге, вона намагатиметься взяти під свій контроль усю територію колишнього СРСР.

Російське розуміння національної безпеки можна охарактеризувати як великодержавницьку (імперську) модель панування або, в нашому варіанті, визначити як «російськоцентризм».

Російська сторона вважає, що її позиція не суперечить принципам двосторонніх відносин, обопільним політич-

ним і військовим гарантіям, що закріплені у дво- та багатосторонніх документах. Але керується тільки тими положеннями міжнародного права, які визнає сама.

У сфері військового будівництва Росія розробила й реалізувала широкий спектр заходів, покликаних призупинити процес скорочення свого військово-промислового потенціалу й занепаду власної могутності. Усвідомлюючи, що оборонна міць будь-якої держави в сучасних умовах визначається не так чисельністю збройних сил, як їхньою високою боєздатністю й технічною оснащеністю, Росія впритул підійшла до створення професійної армії. Хоча, за більшістю оцінок російських експертів, реформування збройних сил ще далеке від завершення, а отже, й від бажаного результату.

Національно-державна безпека всіх країн забезпечується на глобальному, трансрегіональному й регіональному рівнях. Беручи участь у формуванні різних регіональних і позарегіональних структур, граючи на балансі сил (за часів СРСР) і балансі загроз (сучасна політика), Росія задовольняє інтереси своєї національної безпеки й робить свій внесок у структурування та підтримку світового балансу центрів сили. Вона продовжує здійснювати стратегію рівновіддаленості або рівнонаближеності до основних світових гравців, що виключає конфронтацію з будь-яким із цих центрів впливу, а також залежність від них. Хоча на практиці це не завжди вдається.

Говорити про асиметричне стратегічне партнерство в цьому разі недоречно, адже стратегічне партнерство або розвивається, або ні. Половинчасті кроки, що їх до агресії проти України реалізувала російська сторона, не було партнерством у повноцінному розумінні й не могло задовольнити інтереси України.

Україна усвідомлювала, що відносини з РФ мають бути пріоритетним напрямом зовнішньої політики держави. В «Основних напрямках зовнішньої політики України», схвалених Верховною Радою 2 липня 1993 року, зазначено, що, з огляду на особливості історичного розвитку, геополітичного й гео економічного розташування, українсько-російські відносини є домінують двосторонніми відносинами України з прикордонними державами.

Пріоритетність розбудови стосунків із нашим північним сусідом зумовлена взаємозалежністю, географічним розташуванням, геополітичними чинниками, спорідненістю населення, подібними економічними моделями розвитку, широкими гуманітарними зв'язками.

Україна намагається вибудувати відносини з Росією на принципах і засадах міжнародного права, основні положення яких закріплені у вітчизняних документах: Декларації про державний суверенітет України, Акті проголошення незалежності України, Конституції України, законах України «Про основи національної безпеки України», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» тощо.

Міждержавні відносини з Росією охоплюють цілу низку питань політичного та економічного співробітництва, що ґрунтується на розгалуженій договірно-правовій основі. Водночас серед наболілих проблем донині залишаються питання: демаркації державного кордону України, тобто його розмежування з російською територією; розподілу радянської спадщини, зокрема закордонної власності, на частку якої має законне право й український народ; захисту прав власних громадян на території іншої держави; кооперативної міротворчої діяльності, зокрема в Грузії та Придністров'ї; конвенції у сфері науково-технічних розробок і галузі ВПК (боротьба за ринки третіх країн, за «ноу-хау», промисловий шпіднаж із боку Росії тощо). До цього переліку додамо й низку проблем у галузі культури та освіти: переслідування носіїв українства в Росії, закриття україномовних видань, бібліотек, нищення всього українського на противагу розвитку російськомовних і всього російського в Україні тощо.

Стрижневим документом договірно-правової основи двосторонньої співпраці вважається міждержавний **Договір між Україною і Російською Федерацією про дружбу, співробітництво і партнерство** [2], підписання

якого 31 травня 1997 року в Києві Президентами Леонідом Кучмою і Борисом Єльциним вважалось значною історичною подією в українсько-російських відносинах. **Одним із найважливіших положень договору є юридичне визнання сторонами територіальної цілісності одної й непорушності існуючих між двома суверенними країнами кордонів.** Верховна Рада України ратифікувала договір 14 січня 1998 року, нижня палата парламенту Російської Федерації – Державна дума 25 грудня 1998 року, а верхня палата російського парламенту – Рада Федерації 17 лютого 1999 року. Росія зволікала з ратифікацією цього засадничого документа двосторонніх відносин доти, доки український парламент не погодився ратифікувати угоди щодо перебування в Автономній Республіці Крим військової бази Чорноморського флоту РФ, що відкривало шлях для набуття чинності Великим договором.

Отже, визначальними документами українсько-російських відносин є цей базовий договір, яким Росія визнала суверенітет і територіальну цілісність України, Договір про економічне співробітництво на 1998–2007 рр. від 27 лютого 1998 року, угоди щодо Чорноморського флоту від 28 травня 1997 року [3], Договір про державний кордон від 28 січня 2003 року [4], Угода про демаркацію українсько-російського кордону від 8 липня 2010 року [5], Договір про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 року [6] та ін.

Україна й Росія домовилися про демаркацію кордону

Це питання є вкрай важливим, бо без визнаних і закріплених відповідними міжнародними процедурами кордонів не може існувати повноцінна держава. До того ж україно-російський кордон – це, зокрема, й питання Криму. Отже, 17 травня 2010 року в Києві в рамках візиту до України Президента Росії Дмитра Медведєва міністри закордонних справ України та РФ Костянтин Грищенко й Сергій Лавров підписали угоду про демаркацію українсько-російського державного кордону. Пізніше газета «Дело» повідомила, що Україна погодилася зняти свої вимоги щодо збереження кордону часів СРСР і віддати Росії частину Азовського моря та Керченської протоки. У свою чергу, директор департаменту інформаційної політики МЗС України Олег Волошин заповнив, що Україна не відступатиме від своїх вимог. Незмінність українських вимог підтвердив і міністр закордонних справ України.

22 липня 2010 року Президент України схвалив ратифікацію угоди з Росією про демаркацію державного кордону. Після ратифікації Верховною Радою вона 29 липня набула чинності. 3 серпня 2010 року МЗС України отримав повідомлення російської сторони про завершення внутрішньодержавних процедур з ратифікації угоди. Україна та Росія сформували спільну демаркаційну комісію, що почала практичну роботу з розмітки кордону на місцевості.

Основоположними документами з питань Чорноморського флоту є низка офіційно закріплених домовленостей, серед яких угоди, протоколи, декларації тощо. Найвагомішою з них є Угода між Російською Федерацією та Україною про невідкладні заходи з формування ВМФ Росії та ВМС України на базі Чорноморського флоту від 17 червня 1993 року, м. Москва. Пункт а) статті 2 цього документа закріплює положення про розподіл Чорноморського флоту – надводних кораблів, підводних човнів, військово-повітряних сил, берегових військ, ...а також усієї військової техніки ...та всього нерухомого майна між Росією та Україною **у співвідношенні 50 на 50 відсотків.** А пункт г) закріплює фінансування Чорноморського флоту до його розподілу сторонами у рівних частках 50% на 50% [7].

Угода між Російською Федерацією і Україною про принципи формування ВМФ Росії і ВМС України на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР від 23 червня 1992 року, підписана у м. Дагомис, статтею 5 утверджує положення про комплектування Чорноморського флоту,

що здійснюється призовниками Росії та України у рівних пропорціях 50% на 50%.

Однак 15 квітня 1994 року тодішній Президент України Л. Кравчук у черговій угоді з Б. Єльциним у Москві підписує положення: «Україні залишається 15–20% кораблів і суден Чорноморського флоту» (стаття 2 угоди) [8]. Але в угоді від 9 червня 1995 року, підписаній у м. Сочі, Президент України Л. Кучма у статті 4 підтвердив: «Російській Федерації передається 81,7%, Україні – 18,3% кораблів і суден Чорноморського флоту» [9].

Через деякий час і ці рішення стали не задовольняти російську сторону, й представники РФ почали відверто тиснути на українське керівництво, шантажуючи можливою відмовою від Великого договору, наполягаючи на перегляді згаданих домовленостей. У результаті 28 травня 1997 року було підписано три документи стосовно Чорноморському флоту: Угоду про параметри поділу Чорноморського флоту, Угоду про статус і умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, Угоду між Урядом Російської Федерації і Урядом України про взаєморозрахунки, пов'язані з розділом Чорноморського флоту і перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

За цими угодами база Чорноморського флоту РФ у Севастополі в 1997 році була надана в оренду Росії на двадцять років, тобто до 2017 року. Орендна плата Росії за перебування її військового флоту в Севастополі йшла на погашення заборгованості України перед РФ за енергоносії (борг початку 1990-х років), загальний обсяг якої сягав близько 4 мільярдів доларів.

Постійні дебати з російським керівництвом щодо наявності або виведення російського флоту з української території (українських територіальних вод) тривали багато років, аж поки президент В. Янукович дозволив перебувати в Криму військово-морській базі Росії до 2042 року, пролонгувавши попередній термін на 25+5 років. Це неоднозначне рішення було прийняте представниками української влади доволі оперативно. 21 квітня 2009 року відбувся робочий візит президента РФ Д. Медведєва в Україну (м. Харків), під час якого було укладено низку двосторонніх документів, які дістали назву «Харківські угоди». Зокрема, сторони вирішили, що перебування Чорноморського флоту РФ на території України буде продовжено на 25 років з можливістю пролонгації ще на 5 років [10]. При цьому збільшено розмір орендної плати за перебування ЧФ РФ на території України. Голови НАК «Нафтогаз» України і ВАТ «Газпром» підписали Доповнення до контрактів від 19 січня 2009 року про умови купівлі-продажу і транзиту російського газу в 2009–2019 рр.

Домовленості щодо зменшення для України ціни на російський газ упродовж наступних 10 років передбачали, що Росія надасть Україні знижку на газ у розмірі 100 доларів за контрактної ціни газу у понад 330 доларів за тисячу кубометрів. Якщо ціна буде нижча за 330 доларів, знижка становитиме 30% від контрактної ціни. Така інформація дала ЗМІ привід встановити причинно-наслідковий зв'язок між ціною на газ для України й терміном перебування ЧФ РФ в Україні.

То що було причиною прийнятого рішення?

Мабуть, мотиви, які спонукали президента України закріпити державну залежність, слід шукати в «зустрічі у вузькому форматі» між українською та російською сторонами, що тоді відбулася в Харкові.

З другого боку, стрімкі події сьогодення на певний час зняли проблему перебування військової бази Росії на суверенній території України. Тепер Україна за міжнародним правом не буде піддана загрозі визначитися агресором, оскільки з її території чужоземні війська не зможуть нищити суверенітет інших народів і держав.

Список використаних джерел

1. Указ Президента Российской Федерации № 24 от 10 января 2000 года «О Концепции национальной без-

опасности» // Агентство военных новостей. – 2000. – 19 января [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/> 2004/; Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года (утверждена и введена в действие Указом Президента Российской Федерации № 537 от 12 мая 2009 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html> <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

2. Закон України № 13/98-ВР від 14 січня 1998 року «Про ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» (Великий договір) / Російсько-українські отношения: сб. документов 1990–1997. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998. – С. 51–58.

3. Закон України № 547-XIV від 24 березня 1999 року про ратифікацію трьох угод по Чорноморському флоту від 28 травня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi/>; Угода між Російською Федерацією і Україною про параметри поділу Чорноморського флоту від 28 травня 1997 року / Російсько-українские отношения: сб. документов 1990–1997. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998. – С. 158 – 164; Угода між Російською Федерацією і Україною про статус і умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року / Російсько-українские отношения: сб. документов 1990–1997. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998. – С. 164 – 167; Угода між Урядом Російської Федерації і Урядом України про взаєморозрахунки, пов'язані з розділом Чорноморського флоту і перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року / Російсько-українские отношения: сб. документов 1990–1997. – М.: МИД РФ, МИД Украины, 1998. – С. 167–169.

4. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон (підписаний 28.01.2003 р., ратифікований Законом № 1681-IV від 20.04.2004 р., набув чинності 23.04.2004 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_157

5. Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону (підписана 17.05.2010 р., ратифікована Україною Законом № 2466-VI від 08.07.2010 р., набрала чинності для України 29.07.2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_365

6. Закон України «Про ратифікацію Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки» № 1682-IV від 20 квітня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi/>

7. Угода між Російською Федерацією та Україною про невідкладні заходи з формування Військово-Морського флоту Росії та Військово-Морських сил України на базі Чорноморського флоту / Російсько-українские отношения: сб. документов 1990 – 1997. – С. 154.

8. Російсько-українские отношения: сб. документов 1990 – 1997. – С. 156.

9. Угода між Російською Федерацією і Україною по Чорноморському флоту. – Російсько-українские отношения: сб. документов 1990 – 1997. – С. 157.

10. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (підписана 21.04.2010 р., ратифікована Україною Законом № 2153-VI від 27.04.2010 р., набрала чинності для України 14.05.2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359